

ΓΕΩΡΓΙΑ Ε. ΜΑΛΟΥΧΟΥ

Ἄγρων, Λυσίας, Ἀλκέτης· τρεῖς φίλοι

Στὰ Χρονικά τοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Δελτίου (2006) μνημονεύονται μεταξύ τῶν κινητῶν εὐρημάτων ἀνασκαφικῆς ἔρευνας στὸ οἰκόπεδο ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Λεμπέση ἀρ. 21, καὶ δύο ἐπιγραφές, ἀμελῶς χαραγμένες.¹ Κατὰ τὴν ἔκθεση τῆς ἀνασκαφῆς ἡ μία ἐπιγραφή χαράχθηκε «ἀμελῶς» ἐκ τῶν ὑστέρων στὴν περιφέρεια τῆς στρογγυλῆς ἐπιστέψεως χορηγικοῦ μνημείου,² καὶ σώζει τὰ ὀνόματα:

Ἄγρων, | Λυσίας, | Ἀλκέτης.

Τὰ ἴδια ὀνόματα ἔχουν χαραχθεῖ ἐπίσης ἐκ τῶν ὑστέρων καὶ στὸν κορμὸ ἐπιτύμβιας στήλης τοῦ 4ου αἰ. π.Χ., «ὅταν ἡ στήλη ἦταν πλέον πεσμένη στο ἔδαφος (με τὴν ἐπιγεγραμμένη πλευρὰ πρὸς τὰ ἄνω)»:

φίλοι | Ἀλκέτης, | Ἄγρων, | Λυσίας.

Ἀπὸ τὸ σχῆμα τῶν γραμμάτων ἡ ἐπιγραφή χρονολογεῖται ἀπὸ τὴν ἀνασκαφῆ με ἐπιφύλαξη στὸν 1ο αἰῶνα π.Χ.,³ ἢ ὅποια σημειώνει ἐπίσης ὅτι «το περιεργό εἶναι ὅτι διαφέρει πολὺ ἡ μορφή τῶν γραμμάτων (κυρίως τὸ ὠμέγα καὶ τὸ σίγμα). Αὐτὰ τοῦ χορηγικοῦ μνημείου φαίνεται νὰ εἶναι ἀρκετὰ μεταγενέστερα τῶν χαραγμένων στὴ στήλη.» Ὡστόσο ἡ διαφορὰ στὴν μορφή τῶν γραμμάτων μεταξύ τῶν δύο ἀναγραφῶν δὲν συνιστᾷ στὴν περίπτωσιν αὐτὴ ἔνδειξη ὅτι οἱ δύο ἀναγραφῆς ἔχουν γίνῃ σὲ διαφορετικοὺς χρόνους, ἀλλὰ ὑποδεικνύει ὅτι δὲν τις χάραξε τὸ ἴδιο πρόσωπο.⁴

Τὰ ὀνόματα Λυσίας καὶ Ἀλκέτης εἶναι συνήθη, τὸ ὄνομα Ἄγρων ὅμως εἶναι σπάνιο (βλ. *LGPN* II, s.v., καὶ *Traill, PAA* s.v.). Τὰ ἴδια κύρια ὀνόματα ἐμφανίζονται σὲ ἐφηβικὴ ἐπιγραφή

Θεορὰ εὐχαριστῶ τὸν Ἄγγελο Ματθαίου, τοὺς καθηγητὲς Ronald Stroud, Ἡλία Καπετανόπουλο καὶ Νίκο Παπαζαρκάδα, τὴν Βούλα Μπαρδάνη καὶ τοὺς φίλους συνεκδότες Ἑλένα Ζαββοῦ καὶ Γιώργο Παπαδόπουλο γιὰ τὸ ἐνδιαφέρον καὶ τὶς παρατηρήσεις τους.

1. Τώνια Κοκκολιού, *ΑΔ* 61 (2006) [2014] B1, 83-87 (*SEG* 61, 152 bis, 184).

2. Μεταφέρω γιὰ τὴν θαυμαστὴ ἀκρίβεια τῶν λόγων, τὴν περιγραφή τοῦ Στεφάνου Ἀθανασίου Κουμανούδη ἐνὸς παρόμοιου μνημείου ποὺ εἶχε ἀνασκαφῆ στὴν ἴδια περιοχὴ τὸ 1872, ὅταν ἀκόμη δὲν ἦταν γνωστὴ πλήρως ἡ ἀρχιτεκτονικὴ μορφή τῶν χορηγικῶν μνημείων: «Τροχός, διαμέτρου 1,17, πάχους 0,12. Οὗτος ἔχει ἐν τῷ μέσῳ τῆς ἐτέρας τῶν ὀριζοντιῶν ἐπιφανειῶν τοῦ κοίλωμα στρογγύλον..., κατὰ δὲ τὰ ἄκρα τῆς περιφερείας τρία ἄλλα ἐν ἀποστάσει ἴση ἀπ' ἀλλήλων κοιλώματα μικρότερα, ἀποτελοῦντα νοητὸν τρίγωνον, ὑποδεικνύοντα δὲ διὰ τῆς λαξεύσεως τῶν ὅτι ἐνεφύοντο ἐκεῖ καὶ ἐστηρίζοντο ποδὸς ζώου ὄνου, οἷους εἶχον συνήθως οἱ τρίποδες, διότι ἀνάλογον τῆς ἀποστάσεως ἔπρεπε νὰ εἶναι καὶ τὸ ὕψος... Ὁ σωζόμενος δὲ νῦν τροχὸς ἐνδέχεται νὰ ἐποιήθη διὰ βάθρον ἄλλο, κατὰ τι μείζον τῶν τριῶν εἰς ἡμᾶς περιελθόντων» Σ. Α. Κουμανούδη, Ἐπιγραφαὶ Ἀττικῆς ἀνεκδοτοί, *Ἀθήναιον* 1 (1872) 170. Τὴν ἐπισήμανση τοῦ ἀποσπάσματος χρωστῶ στὸν Ἄγγελο Ματθαίου.

3. Στὴν δημοσιευόμενὴ στὸ *ΑΔ* (ὁ.π., 84 εἰκ. 4) φωτογραφία τῆς στρογγυλῆς ἐπιστέψεως διακρίνεται πολὺ ἀμυδρὰ ἡ ἐπιγραφή. Τῆς δευτέρας ἐπιγραφῆς δὲν δίδεται φωτογραφία.

4. Πρὸβλ. ἀνάλογη περίπτωσιν στὸ ἄρθρο τοῦ A. Brueckner, *Mitteilungen aus dem Kerameikos* V. 2. *Das alte Pompeion*, *AM* 56 (1931) 16 no. 6, Beil. VII 2 (βλ. ἐδῶ τὴν σημ. 7).

τών τελών του 2ου αἰ. π.Χ., τὴν IG II² 1011 (106/5 π.Χ.). Στὴν στήλη ἀναγράφονται τέσσερα ψηφίσματα τῆς βουλῆς καὶ τοῦ δήμου τῶν Ἀθηναίων, καὶ ἓνα τοῦ δήμου τῶν Σαλαμινίων ὑπὲρ τῶν ἐφήβων τῶν ἐπὶ Ἀριστάρχου ἄρχοντος (107/6 π.Χ.), τοῦ κοσμητοῦ, καὶ τῶν ἐκπαιδευτῶν τους. Ἀκολουθεῖ κατάλογος ὀνομάτων τῶν ἐφήβων, στὸν ὁποῖον ἀναγράφεται ὑπὸ τὴν Πανδιονίδα φυλῆ ἓνας [Λ]υσίας Ἀρτέμωνος Παιανιεύς (IG II² 1011 I.106), ὑπὸ τὴν Λεωντίδα ἓνας Ἄγρων Θεμιστοκλέους Κολωνῆθεν (IG II² 1011 II.94), καὶ ὑπὸ τὴν Ἴποθωντίδα ἓνας Ἀλκέτης Θρασυφῶντος Πειραιεύς (IG II² 1011 IV.91).⁵

Ἀνάλογα χαράγματα φίλων ἔχουν βρεθεῖ σὲ ἱερὰ καὶ δημόσιους χώρους,⁶ τοὺς ὁποῖους ἐπισκέπτονταν οἱ ἐφηβοί, κατὰ τὴν ἐκπαίδευσή τους· λ.χ. στὸ θέατρο τοῦ Διονύσου τῶν Ἀθηνῶν (βλ. IG II² 1987), στὸ Πομπεῖο,⁷ στὸ γυμνάσιο τοῦ Ραμνούντος (βλ. Β. Χ. Πετράκου, *Ὁ δήμος τοῦ Ραμνούντος. II, Οἱ ἐπιγραφές*, Ἀθήναι 1999, ἀρ. 200, καὶ 201).

Ἡ σύμπτωση τῶν τριῶν ὀνομάτων τῶν φίλων μὲ ἐκεῖνα τῶν τριῶν ἐφήβων τοῦ 107/6, καὶ ὁ τύπος εὐρέσεως τῶν χαραγμάτων, ὁ ὁποῖος ἐμπίπτει σὲ περιοχὴ ὅπου ἡ ἔρευνα τοποθετεῖ τὸ ἱερὸ τοῦ Πυθίου Ἀπόλλωνος,⁸ μὲ ὁδήγησαν στὴν σκέψη ὅτι οἱ τρεῖς φίλοι ἦταν οἱ ἐφηβοί τοῦ 107/6 π.Χ.

Σὲ ποιά περίσταση ἄραγε οἱ τρεῖς ἐφηβοὶ φίλοι, Ἀλκέτης, Ἄγρων, Λυσίας, χάραξαν στὸ Πύθιον τὰ ὀνόματά τους; Ἴσως μετὰ τὴν πομπὴ στὸ γειτονικὸ τοῦ Πυθίου ἱερὸ τῆς Ἀρτέμιδος

5. Βλ. ἀντιστοίχως PA 9379, 178, 584, LGPN II, s.vv., Traill, PAA, s.vv., καὶ S. G. Byrne, Athenian Onomasticon (on line), στὴν ἠλεκτρονικὴ διεύθυνση www.seangb.org. Ὁ Λυσίας Ἄρτ. Π. εἶναι γνωστὸς ἀπὸ ἄλλες πηγές ὡς ἱερεὺς διὰ βίου τοῦ Ἀπόλλωνος Πυθίου, βλ. Byrne, Λυσίας (69). Δὲν εἶναι πάντως εὐκόλο νὰ διαπιστωθεῖ μὲ βεβαιότητα σὲ ὀρισμένες περιπτώσεις ἐὰν οἱ ἐπιγραφικὲς μαρτυρίες ἀφοροῦν στὸν ἴδιο ἢ σὲ ὁμώνυμο παπποῦ του. Ἀναφέρω δύο περιπτώσεις: 1. τὸν κατάλογο τῆς Ἀθηναϊκῆς θεωρίας στοὺς Δελφοὺς γιὰ τὴν Πυθαΐδα τοῦ 106/5 π.Χ., FdD III 2, 5.6-7.15, ὅπου ὁ Λυσίας Ἄρτ. Π. συμμετέχει ὡς ἱερεὺς τοῦ Ἀπόλλωνος. 2. Τὴν IG II² 2452.21 (ca. 105-95 π.Χ., βλ. S. V. Tracy, *Attic Letter-Cutters of 229 to 86 B.C.*, California, Berkeley and Los Angeles 1990, 214-5): [ἱερεὺς] Ἀπόλλωνος διὰ βίου Λυσίας Ἀρτέμωνος Παιανιεύς. Κατὰ τὸν Traill, PAA 614065, καὶ στίς δύο ἀναφέρεται ὁ παπποῦς τοῦ ὁμωνύμου ἐφήβου (βλ. ἀντιθέτως LGPN II, s.v. Λυσίας ἀρ. 65, 66). Κατὰ τὸν E. Perrin-Saminadayer πρόκειται γιὰ τὸν ἐφηβο τοῦ 107/6 (βλ. τὸ βιβλίο του *Education, culture et société à Athènes: les acteurs de la vie culturelle athénienne 229-88*, Paris 2007, 351, E-643).

6. Ἀξίζει νὰ ἀναφερθῶ στὸ χάραγμα τῶν δύο φίλων, τοῦ Πλάτωνα καὶ τοῦ Σωκράτη, στὸ σκαλί τοῦ Πύργου τῶν ἀνέμων, τὸ ὁποῖο διάβασαν τὸ 1951 δύο ἄλλοι φίλοι, ὁ Στέφανος Ν. Κουμανούδης καὶ ὁ Ἄλκης Οἰκονομίδης· τὸ χάραγμα δημοσίευσε ὁ Οἰκονομίδης στὸ ἄρθρο του τὸ ἀφιερῶμενο *εἰς μνήμην Στεφάνου Ν. Κουμανούδη*, βλ. ΑΙ. Ν. Οικονομίδης, Resting Sites (Λέσχαι) in Ancient Athens and Attica, *The Ancient World* 16 (1987) 29-34.

7. Ἐκεῖ εἶχαν χάραξει τὰ ὀνόματά τους διάφοροι ἐφηβοὶ καὶ φίλοι, βλ. Brueckner, AM 56 (1931) 12-18, Beil. VII. Ὅρισμένοι ταυτίσθηκαν ἀπὸ τὸν ἐκδότη μὲ ἐφήβους τοῦ ἔτους τοῦ ἄρχοντος Ἰππάρχου (119/8 π.Χ.), βλ. Brueckner 14 Beil. VII.1 = IG II² sub n. 4256, ἄλλοι μὲ ἐφήβους τοῦ ἔτους τοῦ Ἀγαθοκλέους (106/5 π.Χ.), βλ. IG II² 1960a = Brueckner 14-15. Ὅταν ἀνέτρεξα στὸ ἄρθρο τοῦ Brueckner διαπίστωσα ὅτι τὰ χαράγματα ποὺ δημοσίευσε δὲν ἔχουν περιληφθεῖ στίς ἐπιγραφικὲς ἐκδόσεις (μὲ ἐξαιρέση τὴν ἐπιγραφὴ IG II² 4256), καὶ δὲν ἔχουν ληφθεῖ ὑπ' ὄψιν ἀπὸ τὴν νεώτερη ἔρευνα. Διαπίστωσα ἐπίσης ὅτι οἱ φίλοι Ἰέρων, Διονύσιος, Θεόδωρος, καὶ Φυρόμαχος καὶ οἱ Φυρόμαχος (καὶ πάλι), Νικοκράτης καὶ Μενέστρατος (Brueckner 16 no. 6, Beil. VII.2) ἦταν συνἐφηβοὶ ἐπίσης ἐπὶ Ἀγαθοκλέους ἄρχοντος, καὶ ὀρισμένοι συμμετείχαν στὴν Πυθαΐδα τοῦ 106/5· ὁ Φυρόμαχος μπορεῖ νὰ ταυτισθεῖ μὲ τὸν Φυρόμαχον Ἑρμολάου (FdD III 2, 25, I.13) καὶ ὁ Μενέστρατος μὲ τὸν Μενέστρατον Διονυσοδώρου (FdD III 2, 25, III.17).

8. Γιὰ τὰ εὐρήματα ἀπὸ τὴν περιοχὴ καὶ τὴν θέση τοῦ ἱεροῦ βλ. Ἄ. Π. Ματθαίου, Τὸ Πύθιον παρὰ τὸν Ἴλισόν, στὸν τόμο Ἄ. Δεληβορριάς, Γ. Δεσπίνης, Ἄ. Ζαρκάδας (ἐπιμ.), *Ἐπαινος Luigi Beschi*, Μουσεῖο Μπενάκη 7ο Παράρτημα, Ἀθήνα 2011, 259-271.

Ἀγροτέρας,⁹ στήν ὁποία μετεῖχαν ὡς ἔφηβοι τὸ 107/6, ὅπως προκύπτει ἀπὸ τὸ ἴδιο τὸ ἐφηβικὸ ψήφισμα *IG II² 1011.7*: ἐπόμπουσάν τε τῆ Ἀρτέμ[ιδ]ι τῆ Ἀγροτέρ[α κ]αὶ ἀνή[νε]γκαν τὰ ἀριστεῖα κατὰ τὸ ψήφισμα. Ἡ ἴσως συμμετεῖχαν ὡς ἔφηβοι στήν θυσία, τὴν πομπὴ καὶ τὸν ἀγῶνα τὸν [πρ]ὸς τοῦ Πυθίου τελούμενο κατὰ τὴν ἑορτὴ τῶν Θαργηλίων (βλ. *SEG* 21, 469, 129/8 π.Χ.,¹⁰ καὶ πρβλ. *IG II² 1011.14*: ἔθυσαν δὲ καὶ τὰς ἄλλας θυσίας καθηκούσας ἑαυ[τ]οῖς). Ἴσως πάλι ἡ χάραξη τῶν ὀνομάτων τους συνδέεται μὲ τὴν λαμπρὴ Πυθαΐδα τοῦ ἀμέσως ἐπομένου τῆς ἐφηβείας τους ἔτους, τοῦ 106/5.¹¹

Ἡ σχέση πάντως τῆς οἰκογενείας τοῦ ἐφήβου καὶ τοῦ ἰδίου τοῦ Λυσίου μὲ τὴν ἱερωσύνη τοῦ Ἀπόλλωνος Πυθίου σὲ συνδυασμὸ μὲ τὴν εὕρεση τῶν χαραγμάτων στήν περιοχὴ του ἐνισχύει ἀκόμη περισσότερο τὴν προτεινόμενη προσωπογραφικὴ ταύτιση τοῦ Λυσίου καὶ κατ' ἐπέκτασιν καὶ τῶν δύο φίλων του.

9. Ἀπὸ τὶς ἐφηβικὲς ἐπιγραφὲς εἶναι γνωστὸ ὅτι στήν πομπὴ ἔπαιρναν μέρος ἔφηβοι. Γιὰ τὴν πομπὴ βλ. C. Pélékidis, *Histoire de l'Épèbie Attique*. Paris 1962, 219-220, καὶ R. Parker, *Polytheism and Society at Athens*. Oxford 2005, Appendix I, 461-2.

10. Ἡ συμμετοχὴ τῶν ἐφήβων στὰ Θαργήλια συνάγεται ἀπὸ τὴν ἀναφορὰ κοσμητοῦ στοὺς κανονισμοὺς περὶ τῆς λατρείας τοῦ Ἀπόλλωνος Πυθίου, *SEG* 21, 469.48-49: καὶ τὸν κοσμη|τήν.

11. Γιὰ τὴν Πυθαΐδα αὐτὴ βλ. Parker, *Polytheism and Society at Athens*, 82-87. Στὴν Πυθαΐδα τοῦ 106/5 συμμετεῖχαν πάνω ἀπὸ 500 Ἀθηναῖοι καὶ Ἀθηναίεες· σώζονται πλήρως ἢ ἑλλιπῶς 391 ὀνόματα, βλ. S. V. Tracy, Notes on the Pythais Inscriptions, *BCH* 99 (1975) 217, Table 3. Μεταξὺ τῶν ὀνομάτων σώζεται καὶ ἐκεῖνο τοῦ Λυσίου Ἀρτέμωνος, ἱερέως τοῦ Ἀπόλλωνος Πυθίου, βλ. *FdD* III 2, 5.14-15.